

Dieven met dieven vangen: de inzet van ervaringsdes- kundigen in het politiewerk

**T. van Kempen
en B. Rovers**

Thea van Kempen is docent-onderzoeker bij het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool in 's-Hertogenbosch. Ben Rovers is eigenaar van onderzoeksbureau BTVO en voormalig lector Jeugd & Veiligheid bij het Expertisecentrum Veiligheid.

Binnen de GGZ en de verslavingszorg heeft men jaren geleden de waarde van ervaringsdeskundigheid ontdekt. In deze sectoren worden ervaringsdeskundigen op tal van manieren ingezet om het werk van professionals te ondersteunen en aan te vullen. In het politie- en justitieveld wordt sporadisch ook gebruikgemaakt van ervaringsdeskundigen, maar er is nauwelijks onderzoek naar de mogelijkheden en ook de risico's die hierbij aan de orde kunnen zijn. Biedt de inzet van voormalige delinquenten een toegevoegde waarde voor het politiewerk?

In 2010 werd door het Expertisecentrum Veiligheid een verkennend onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden om ervaringsdeskundigen in te zetten voor criminaliteitspreventie. Hierbij waren vragen aan de orde als: wat zijn ervaringsdeskundigen, in welke rollen en activiteiten komt men hen zoal tegen, wat is hun toegevoegde waarde voor organisaties en welke risico's worden gesignaleerd? Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden werd desk research en literatuuronderzoek uitgevoerd. Daarnaast werden diverse projecten bezocht waar ervaringsdeskundigen worden ingezet en werd gesproken met de betrokkenen (Van Kempen et al., 2010).¹ De bevindingen van dit onderzoek worden hier op hoofdlijnen besproken en vertaald naar het politiewerk. In het onderzoek lag de focus op de inzet van ervaringsdeskundigen voor preventiedoeleinden. In de laatste paragraaf besteden we ook kort aandacht aan de inzet van ervaringsdeskundigen voor opsporingsdoeleinden.

Ervaringsdeskundigen: wie zijn dat?

Ervaringsdeskundigen zijn ex-delinquenten die voorheen als justitiabele bij de politie te boek stonden. Zij zijn korte of langere tijd gestopt met het plegen van delicten, weten welke moeite dat kost, kennen de verlokkingen van de misdaad en de 'wetten van de straat'. Op het moment dat zij enige afstand hebben genomen van hun vroegere delictgedrag en in staat zijn om hun ervaringskennis te veralgemenen en in te zetten om anderen te beïnvloeden, spreken we van ervaringsdeskundigen. Hun ervaringskennis bestrijkt niet alleen hun vroegere delictgedrag, maar bijvoorbeeld ook de procedures van justitiële organisaties, de bejegening van politiemensen, de maatschappelijke reactie op crimineel gedrag enzovoort. Al doende, door training of opleiding, wordt ook ervaring opgedaan met het inzetten van deze kennis om anderen te behoeden hetzelfde pad op te gaan. Ervaringsdeskundigen blijken in de praktijk op tal van manieren ingezet te worden voor criminaliteitspreventie. Hierna een samenvattend overzicht van de rollen en func-

ties waarin we hen tegenkomen bij uiteenlopende organisaties, zoals hulp- en welzijnsorganisaties, politie en justitie, maar bijvoorbeeld ook gemeenten, onderzoeksbureaus en dergelijke.

- 1. de (ex-)delinquent als voorlichter**
bijvoorbeeld de voorlichters van de organisatie Delinkwentie en Samenleving die voorlichting geven op scholen, maar ook particuliere initiatieven van ex-criminelen die voorlichting geven op scholen of aan professionals;
- 2. de (ex-)delinquent als toeleider (brugfunctie)**
we zien hier voorbeelden van projecten vanuit het jongerenwerk of welzijnswerk waarin ervaringsdeskundigen worden ingezet om overlastgevend jongeren op te sporen en ze te motiveren de weg naar hulpverlening in te slaan;
- 3. de (ex-)delinquent als adviseur/onderzoeker**
hier treffen we organisaties aan die hun activiteiten beter willen afstemmen op een doelgroep door leden van die doelgroep in te zetten als klantenpanel, (beleids)adviseur of onderzoeker;
- 4. de (ex-)delinquent als mentor/coach/supporter**
in de hulpverlening zijn veel voorbeelden te vinden van ervaringsdeskundigen die als coach of mentor optreden van cliënten, soms aanvullend op professionals, maar soms ook niet (bijv. via zelfhulpgroepen). Peer support wordt als mechanisme ook toegepast in het onderwijs en in trainingsprogramma's van justitie (bijv. bij YouTurn/Equip in de justitiële jeugdinrichtingen);
- 5. de (ex-)delinquent als professionele hulpverlener of dienstverlener**
in de zorg- en welzijnssector worden steeds vaker ervaringsdeskundigen ingezet als reguliere professional of hulpverlener. Hiervoor bestaan aparte procedures en opleidingen. Bij politie en justitie treffen we hoogstwaarschijnlijk ook ervaringsdeskundige professionals

Een ex-gedetineerde in het Penitentiair Complex Scheveningen. Het boekje *Cel met Uitzicht*, bevat gedichten en schilderijen van gedetineerden.

Foto: ANP

» *Of ervaringsdeskundigen feitelijk waarde toevoegen aan een organisatie (zoals de politie) is uit onderzoek nauwelijks bekend*

aan, maar hier ligt eerder een taboe op het kenbaar maken van deze achtergrond (bijvoorbeeld bij groepsleiders in een justitiële jeugdinrichting);

6. de (ex-)delinquent als beveiligiger/toezichthouder

een bekend voorbeeld zijn de jeugdtoezichtteams, waarin jongeren, met een geschiedenis van criminaliteit en overlast worden ingezet om te surveilleren en overlast te voorkomen. Dit soort projecten wordt vaak in samenwerking met de politie uitgevoerd. Jongeren worden bijvoorbeeld getraind in sociale vaardigheden en houden toezicht in gebieden met overlastproblematiek.

Het uitgangspunt in al deze gevallen is telkens hetzelfde, namelijk dat de ervaringsdeskundige door zijn verleden beter dan de niet-ervaringsdeskundige in staat wordt geacht het organisatiedoel te bereiken. Of het nu gaat om geloofwaardig overkomen en afschrikkend werken (bij voorlichting,), een doelgroep opsporen en bereiken (bij toeleiding), de wensen, activiteiten enzovoort. van een doelgroep in kaart brengen (bij advies/onderzoek), een doelgroep beïnvloeden (bij coaching, mentorschap en hulpverlening) of het vergroten van de veiligheid in een gebied (bij toezicht).

Meerwaarde ervaringsdeskundigen

Over de vraag of ervaringsdeskundigen feitelijk waarde toevoegen aan een organisatie (zoals de politie) is uit onderzoek nauwelijks iets bekend, maar in de praktijk wordt breed aangenomen dat deze toegevoegde waarde er zeker is. Deze ligt volgens de betrokkenen op verschillende vlakken. Bijvoorbeeld in het gegeven dat ervaringsdeskundigen het

» Om loyaliteitsconflicten te voorkomen ging een ervaringsdeskundige in een andere stad werken

contact met delinquenten kunnen aangaan op basis van gedeelde ervaring (en taal). Delinquenten zijn eerder bereid iets aan te nemen van iemand die hetzelfde heeft meegemaakt. Zij laten gemakkelijker meer van zichzelf zien aan iemand die hun ervaringen herkent en erkent. De ervaringsdeskundige mag dichterbij komen en is (beter) in staat het gedrag van delinquenten te herkennen. Vanuit die herkenning is de ervaringsdeskundige in staat om signalen eerder op te pakken dan professionals. Herkenning bevordert doorgaans ook het vertrouwen in de ervaringsdeskundige, die aldus in staat is betere informatie te verkrijgen, gedrag bespreek te maken enzovoort. Omdat de ervaringsdeskundige de moeilijkheden herkent die samenhangen met gedragsverandering, is hij ook in staat delinquenten die willen stoppen met criminaliteit te ondersteunen met tips en trucs.

Het feit dat een ervaringsdeskundige in staat is gebleken moeilijkheden te overwinnen, maakt hem tevens tot een rolmodel voor delinquenten. Hij wordt een levend voorbeeld van hoe je anders met moeilijkheden om kunt gaan en is daarmee een bron van hoop en vertrouwen. Een deel van de delinquenten die structureel risicogedrag vertonen of in criminaliteit vervallen zouden wel anders willen maar zien voor zichzelf onvoldoende mogelijkheden om dit gedrag te veranderen. Een delinquent die ziet dat een ervaringsdeskundige – iemand met wie hij zich vergelijkt – wel kan veranderen, kan daardoor ook het vermogen tot veranderen in zichzelf ontdekken. Vaardigheden die nodig zijn om met crimineel gedrag te stoppen kan hij aanleren door ervaringsdeskundigen te imiteren.

Kortom, de delinquent zal eerder bereid zijn iets aan te nemen van een ervaringsdeskundige. Hij ziet de ervaringsdeskundige als rolmodel waarmee hij zich kan identificeren en die hij kan imiteren. De delinquent ziet een voorbeeld van iemand die het gelukt is om uit de criminaliteit te komen.

Ook politiemensen zouden profijt kunnen trekken van ervaringsdeskundigen. Door hen zijn ze mogelijk in staat

een beter zicht te krijgen op achtergronden en risicofactoren van crimineel gedrag. Of ze leren de criminele cultuur meer van binnenuit kennen en begrijpen. Het mes lijkt dus aan twee kanten te snijden.

Maar er is meer: ook de ervaringsdeskundige zelf lijkt baat te kunnen hebben van zijn rol. Iets terug kunnen doen voor de maatschappij wordt door hen genoemd als belangrijke motivatie om zich in te zetten. Hun ervaringen krijgen daardoor een nieuwe betekenis, immers zonder die ervaringen zouden zij niet in staat zijn om anderen te ondersteunen. Voor ervaringsdeskundigen die nog niet volledig afstand hebben genomen van hun ervaringen en zelf nog in het proces van gedragsverandering zitten kan het helpend zijn doordat zij meer zelfvertrouwen en geloof in eigen kunnen krijgen. Dat wat zij anderen meegeven als mogelijkheden om gedrag te veranderen, moeten zij ook zelf waarmaken; de tips die je aan anderen geeft moet je ook zelf waarmaken. Ze gaan aldus geloven in het beeld dat zij over zichzelf aan anderen schetsen en ook daarnaar handelen. Zowel in de literatuur als in de gesprekken met ervaringsdeskundigen zelf wordt de empowerment van de ervaringsdeskundige zelf als een belangrijke toegevoegde waarde genoemd.

De toegevoegde waarde van de inzet van ervaringsdeskundigen wordt door organisaties en betrokkenen in de praktijk dus vooral toegeschreven aan de volgende zaken:

- dat zij op basis van gedeelde ervaring laagdrempelig en geloofwaardig zijn voor delinquenten en dat zij daardoor gemakkelijker met hen in contact kunnen komen;
- dat zij een rolmodel kunnen zijn voor delinquenten, zij zijn het levende voorbeeld van iemand die heeft kunnen stoppen met delinquent gedrag;
- dat de professional wordt versterkt omdat hij via ervaringsdeskundigen in staat is zijn perspectief te verruimen van 'outside' naar 'inside'. Aldus is hij beter in staat om delinquenten op een adequate manier te bejegenen, met hen een werkrelatie aan te gaan;
- dat de ervaringsdeskundige zelf gesterkt wordt in zijn proces van stoppen met crimineel gedrag.

Risico's en valkuilen

Organisaties die werken of hebben gewerkt met ervaringsdeskundigen weten dat dit niet zonder risico's is. Er doen zich verschillende (mogelijke) valkuilen voor. Een van die valkuilen is dat ervaringsdeskundigen kunnen terugvallen in crimineel gedrag, omdat zij nog dagelijks de verlokkingen van de misdaad tegenkomen. Deze valkuil kan volgens sommige betrokkenen worden verkleind door veel aandacht te besteden aan de selectie van kandidaten – hun delictvrije periode moet bijvoorbeeld lang genoeg zijn. Maar ook de begeleiding wordt van vitaal belang geacht. Een langdurige relatie tussen professional en ervaringsdeskundige, waarin wederzijds vertrouwen is opgebouwd, zou de kans op terugval kunnen verkleinen. Of dit ook zo werkt, is nooit onderzocht.

Jeugdtoezichtteams, waarin jongeren met een geschiedenis van overlast en criminaliteit kunnen worden ingezet om te surveilleren en overlast te voorkomen.

Foto: politie Haaglanden

Naast terugval wordt ook als risico genoemd dat de ervaringsdeskundige zijn rol kan gebruiken om een 'dubbelspel' te spelen. In het onderzoek noemen politiefunctionarissen het een bezwaar dat ex-delinquenten toegang krijgen tot gevoelige informatie die ze – al dan niet vrijwillig of onder druk – kunnen doorgeven aan hun criminele contacten. Ook hiervan is niet bekend hoe vaak dit voorkomt, in welke omstandigheden en wat precies de risicofactoren zijn. Wel kwamen we in het onderzoek een ervaringsdeskundige tegen die het lastig vond om informatie te vernemen over bekenden en daarom in een andere stad ging werken. Hiermee kon hij een loyaliteitsconflict voorkomen. Dit loyaliteitsconflict is volgens sommige professionals ook een risico bij de inzet van ervaringsdeskundigen, vooral als zij werkzaam zijn in hun eigen (oude) omgeving. Andere professionals stellen daarentegen dat een ervaringsdeskundige juist in de eigen omgeving moet werken omdat anders de meerwaarden die hiervoor werden genoemd, niet zullen optreden (gekend worden, rolmodel zijn enzovoort).

Toegevoegde waarde

In de praktijk zien we voorbeelden waarin (ex-)delinquenten en (ex-)criminelen door politie en justitie worden ingezet ten behoeve van preventie, opsporing en vervolging. Een

voorbeeld van preventieve inzet vormen de hiervoor besproken toezichtteams van (ex-)jeugddelinquenten, maar er zijn wellicht meer voorbeelden te vinden. Zo wordt bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bijvoorbeeld nagedacht over de mogelijkheid om gederadicaliseerde jongeren in te zetten om radicaliserende groepsgenoten te beïnvloeden (in navolging van projecten die in het buitenland lopen). In de opsporing vinden we ervaringsdeskundigen vooral terug in de bestrijding van zware en georganiseerde criminaliteit, in de rol van informant en als het aan minister van Veiligheid en Justitie ligt, binnenkort ook weer als burgerinfiltrant. De ervaringsdeskundige in de vervolging zien we terug in de rol als kroongetuige in rechtszaken. Een systematische inventarisatie van de wijze waarop en de rollen waarin (ex-)criminelen worden ingezet ten behoeve van politiewerk is echter niet voorhanden, dus dit overzicht is mogelijk erg incompleet.

Zelfs uit dit incomplete overzicht kunnen we in elk geval de conclusie trekken dat men bij politie- en justitieorganisaties, evenals bij veel andere organisaties, de mening is toegedaan dat de inzet van ervaringsdeskundigen (in dit geval: ex-criminelen) een toegevoegde waarde kan hebben voor het realiseren van de respectieve organisatiedoelen. In theorie zijn er veel argumenten die hiervoor pleiten (zie de genoemde meerwaarden hiervoor). Tegelijkertijd laten de praktijkvoorbeelden zien dat het werken met ervaringsdeskundigen ook risico's in zich draagt. Deze kunnen van uiteenlopende aard zijn, afhankelijk van de rol en functie die de ervaringsdeskundige in de organisatie vervult. Over de voorwaarden, in termen van bijvoorbeeld selectiecriteria en procedures, en de toepassingsmogelijkheden die er zijn om ex-criminelen optimaal te benutten voor politiewerk en de bijkomende risico's te minimaliseren, is echter geen systematische kennis voor handen. Gelet op de belangen die soms gemoeid zijn met de inzet van (ex-)criminelen en de incidenten die zich van tijd tot tijd voordoen, zou het ons inziens aanbeveling verdienen deze ervaringen eens systematisch te onderzoeken. <<

Literatuur

Kempen, Th. van, R. de Rooij & B. Rovers. 2010. *Inzet van ervaringsdeskundigen in criminaliteitspreventie; een verkennend onderzoek naar de mogelijkheden*. 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Veiligheid.

Noot

1) De focus in het onderzoek lag op de inzet van ervaringsdeskundige (ex-)risicojongeren en (ex-)

jeugddelinquenten. De resultaten van het onderzoek zijn echter breder te gebruiken. Meer gedetailleerde informatie over het

onderzoek is te vinden in het onderzoeksrapport, dat kan worden gedownload op www.expertisecentrum-veiligheid.nl.